

AQSH FUQAROLAR URUSHI DAVRI TARIXI VA HARBIY HOLATI.

Mardonova Madina Hikmat qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Email: madinamardonova340@gmail.com

Telefon raqami : +998881520115

Yangiboyev Abdulaziz O'tkir o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Email: yangiboyevabdulaziz53@gmail.com

Telefon raqami: +9989314 53353

ANNOTATSIYA: ushbu maqolada AQSHdagi fuqarolar urushi ,shimol va janub o'rtasidagi ziddiyatlar,mamlakatdagi ahvol ,yakunlari,natijalari hamda taqdiri haqida manbalar tahlili asosida yoritib berilgan .

KALIT SO'ZLAR: (1861-1865), AQSh prezidenti Abraham Lincoln, Lining Gettisburgda, Liga Sharpsburgda, Bentonvil jangi (1865 yil 19—21 mart)

AQShda fuqarolar urushi (1861-1865), XIX asr o'rtalarida burjuaziya hukmron bo'lgan Amerikaning shimolidagi shtatlar bilan quldorlik hukmron bo'lgan Janubdagi shtatlar o'rtasidagi kurash. Janubiy shtatlardagi quldorlik AQShda sanoatning o'sishiga to'sqinlik qilardi. Janubdagi quldorlik shtatlari qulchilikni saqlab qolish hamda uni butun mamlakatga yoyish maqsadida isyon ko'targanlar (1861-yil aprel). Bu urush ikki bosqichdan iborat bo'lib, birinchi bosqichi (1861-1862) da Janubiy shtatlar ustun keldi. Chunki AQSh prezidenti Abraham Lincoln urushni qat'iyat bilan olib bormadi. Shimoliy shtatlarni yuksalib borayotganidan cho'chigan Angliya va Fransiya quldorlik shtatlarini qo'llab-quvvatladi. Urushning ikkinchi bosqichida (1863 — 1865) Shimoliy shtatlar g'alaba qozondi. Unda keng xalq ommasi ishtirok etdi. Inqilobiy demokratik harakatlarning kuchayishi natijasida Linkoln hukumati armiyani kuchaytirdi va boshqa tadbirlar o'tkazdi. Uning urushda qatnashganlarga uncha katta bo'lmagan pul evaziga G'arbda 160 akr (65 ga) dan yer berish haqidagi (May, 1862-yil) va qora tanli qullarni ozod etish haqida (Yamvar, 1863-yil) gi qonunlari quldorlikka qarshi kuchlarni rag'batlantirdi, pirovardida Shimoliy shtatlar g'alabasini ta'minladi. Urush burjua demokratik inqilob tusini oldi. 1864 — 1865-yillarda janubiy liklarning asosiy kuchlari tor-mor qilindi va 1865-yil aprelda quldorlik shtatlarining poytaxti — Richmond shahri egallandi. Shimolning g'alabasi mamlakatda burjuaziya hukmronligini mustahkamladi, plantatorlar hukmronligi va qulchilikni yo'q qilgan (rasman 1863-yil 1-yanvarda bekor qilingan), g'arbdagi yerlarni o'zlashtirish va jadal sur'atda industrilashtirish uchun shart-sharoitlar yaratib bergan. AQSh hududining aksariyat qismida qishloq xo'jaligida

fermerlik (Amerikancha deb atalmish) yo'li g'alaba qilgan. Biroq fuqarolar urushi yersiz ozod qilingan neflarga haqiqiy ozodlik keltirmagan.[1;45b]

1861 yildan 1865 yilgacha davom etgan Amerika fuqarolar urushi Shimoliy Ittifoq va Janubiy Konfederatsiya o'rtasida, birinchi navbatda, g'arbiy hududlarga qullikning kengayishi bilan bog'liq bo'linuvchi ziddiyat edi. Qullik bilan bog'liq siyosiy keskinlik 1860 yilda Avraam Linkolnning saylanishi bilan avjiga chiqdi va ettita janubiy shtat ajralib chiqib, Konfederatsiyani tuzishga olib keldi. Linkolnning g'alabasidan so'ng, Konfederatsiya tezda AQSh qal'alari va federal aktivlarini egallab oldi, bu esa yana to'rtta shtatni ajralib chiqishga undadi. Keyingi to'rt yil davomida ikki tomon, birinchi navbatda, janubiy shtatlarda shiddatli jangga kirishdi. Ittifoq uchun burilish nuqtasi 1863 yilda Linkolnning ozodlik deklaratsiyasi bilan keldi, unda isyonchi davlatlardagi barcha qullar uchun ozodlik e'lon qilindi. Ittifoqning strategik g'alabalari, jumladan, Konfederatsiyani parchalagan Viksburgdagi muhim g'alaba va Konfederatsiya portlarining blokadasi janubning sa'y-harakatlariga putur etkazdi. E'tiborga molik janglar qatoriga Konfederatsiya generali Robert E. Lining Gettisburgda shimoliy yurishi va Ittifoqning 1864 yilda Atlantani egallashi kiradi. Urushning tugashi Lining 1865 yil aprel oyida Appomattox sud uyida Ittifoq generali Uliss S. Grantga taslim bo'lishi bilan belgilandi. Rasmiy taslim bo'lishiga qaramay, otishmalar qisqa vaqt davom etdi va Linkolnning o'ldirilishi ko'p o'tmay xalqning qayg'usiga qo'shildi. Urush 620 000 dan 750 000 gacha askarning halokatli yo'qolishiga olib keldi va bu Qo'shma Shtatlar tarixidagi eng halokatli to'qnashuvga aylandi. Keyinchalik Konfederatsiyaning qulashi, qullikning bekor qilinishi va millatni qayta qurish va sobiq Konfederatsiya davlatlarini integratsiyalashga qaratilgan Qayta qurish davri boshlandi. Urushning ta'siri, ham texnologik taraqqiyoti, ham shafqatsizligi nuqtai nazaridan, kelajakdagi global mojarolar uchun zamin yaratdi.[2;29b]

Merilend kampaniyasi (yoki Antietam kampaniyasi) 1862 yil 4-20 sentyabrda Amerika fuqarolar urushi paytida bo'lib o'tdi. Konfederatsiya generali Robert E. Lining Shimolga birinchi bosqinini general-mayor Jorj B. MakKlellan boshchiligidagi Potomak armiyasi qaytardi, u Li va uning Shimoliy Virjiniya armiyasini tutib olish uchun ko'chib o'tdi va oxir-oqibat Merilend shtatidagi Sharpsburg yaqinida unga hujum qildi. Natijada Antietam jangi Amerika tarixidagi eng qonli bir kunlik jang bo'ldi. Shimoliy Virjiniya kampaniyasida g'alaba qozonganidan so'ng, Li 1862 yil 4 sentyabrdan boshlab Shenandoah vodiysi bo'ylab 55 000 askar bilan shimolga ko'chib o'tdi. Uning maqsadi o'z armiyasini urushdan vayron bo'lgan Virjiniya teatri tashqarisida qayta ta'minlash va Shimoliy ruhiy holatga putur etkazish edi. Noyabr saylovlari. U bir vaqtning o'zida Harpers paromida federal garnizon va arsenalni egallab olish uchun shimolga Merilendga davom etishi uchun armiyasini bo'linish uchun xavfli manevrni amalga oshirdi. MakKlellan tasodifan o'ziga bo'ysunuvchi qo'mondonlarga Li buyrug'ining nusxasini topib oldi va Li armiyasining ajratilgan qismlarini ajratib olishni va ularni

mag'lub qilishni rejalashtirdi. Konfederatsiya general-mayori Stounuoll Jekson Harpers paromini qurshab olgan, bombardimon qilgan va qo'lga olgan (12–15-sentyabr), MakKlellanning 102 000 kishilik qo'shini uni Lidan ajratib turadigan Janubiy tog' dovonlari orqali tezlik bilan harakatlanishga harakat qildi. 14 sentyabr kuni Janubiy tog'dagi jang MakKlellanning oldinga siljishini kechiktirdi va Liga Sharpsburgda o'z armiyasining ko'p qismini jamlash uchun etarli vaqt berdi. 17 sentyabr kuni Antietam (yoki Sharpsburg) jangi 22 000 dan ortiq qurbonlar bilan Amerika harbiy tarixidagi eng qonli kun bo'ldi. Ikkidan birga ko'p bo'lgan Li o'zining mudofaa kuchlarini har bir hujum zarbasini qaytarish uchun harakatga keltirdi, ammo MakKlellan hech qachon mahalliy yutuqlardan foydalanish va Konfederatsiyalarni yo'q qilish uchun o'z armiyasining barcha zaxiralarini ishga tushirmadi. 18 sentyabrda Li Potomak bo'ylab chekinishni buyurdi va 19-20 sentyabr kunlari Shepherdstaundagi Lining orqa qo'riqchisi tomonidan janglar kampaniyani tugatdi. Antietam taktik durang bo'lsa-da, bu Lining Merilend kampaniyasi ortidagi strategiya muvaffaqiyatsizlikka uchraganini anglatardi. Prezident Avraam Linkoln Ittifoqning ushbu g'alabasidan Konfederatsiyani Evropa tomonidan qo'llab-quvvatlash tahdidini samarali ravishda yo'q qilgan Emansipatsiya Deklaratsiyasini e'lon qilish uchun asos sifatida ishlatdi. [3;78b]

Uilmington Atlantika dengizi sohilidagi Konfederatsiya uchun ochilgan oxirgi yirik port edi. Ba'zan "Janubiy Gibraltar" va Konfederatsiyaning so'nggi yirik qirg'oq qal'asi deb ataladigan Fort Fisher urush paytida juda katta strategik ahamiyatga ega bo'lib, Shimoliy Virjiniya armiyasini ta'minlovchi blokadachilar uchun port edi. Uilmingtondan Keyp Fear daryosi orqali chiqib, Bagama, Bermud orollari yoki Yangi Shotlandiyaga paxta va tamaki savdosi uchun suzib ketayotgan kemalar qal'a tomonidan himoyalangan. Rossiya imperiyasining Sevastopol shahridagi Malakoff reduiti loyihasi asosida Fort Fisher asosan tuproq va qumdan qurilgan. Bu ohak va g'ishtdan qurilgan eski istehkomlarga qaraganda Ittifoq kemalarining kuchli olovini yaxshiroq o'zlashtirishga imkon berdi. Yigirma ikkita qurol okeanga, yigirma beshtasi quruqlikka qaragan. Dengiz yuzli qurollar qal'aning janubiy uchida kattaroq, 45 va 60 fut (14 va 18 m) batareyalar bilan 12 futlik (3,7 m) batareyalarga o'rnatildi. Qal'aning ulkan sopol tepaliklari ostida yer osti yo'laklari va bomba o'tkazmaydigan xonalar mavjud edi. Bu istehkomlar Ittifoq kemalarini Uilmington portiga va Keyp Fear daryosiga hujum qilishdan saqladi. 1864-yil 23-dekabrda kontr-admiral Devid D. Porter boshchiligidagi Ittifoq kemalari qal'ani dengiz bombardimonini boshladi, bu esa unchalik katta emas. 1865 yil yanvarda Ittifoq armiyasi, dengiz floti va dengiz piyodalari Fort Fisherga muvaffaqiyatli hujum qildi. Fort Fisherning yo'qolishi Konfederatsiyaning so'nggi qolgan dengiz porti bo'lgan Uilmingtonning xavfsizligi va foydasiga putur etkazdi. Janub endi jahon savdosidan uzilib qolgan edi. Shimoliy Virjiniya armiyasi qaram bo'lgan ko'plab harbiy ta'minot Wilmington orqali kelgan; Virjiniya yaqinida Konfederatsiyalar amalda foydalanishi mumkin bo'lgan dengiz portlari yo'q edi. Konfederatsiyani Yevropaning potentsial e'tirof

etishi allaqachon imkonsiz bo'lgan, ammo endi u butunlay noreal bo'lib qoldi; Fort Fisherning qulashi "Konfederatsiya tobutidagi oxirgi mix" edi. Bir oy o'tgach, general Jon M. Shofild boshchiligidagi Ittifoq qo'shini Cape Fear daryosi bo'ylab harakatlanadi va Uilmingtonni egallaydi. [4;78b]

Bentonvil jangi (1865 yil 19—21 mart) Shimoliy Karolina shtatining Jonston okrugida, Bentonvil qishlog'i yaqinida, Amerika fuqarolar urushi g'arbiy teatri tarkibida bo'lib o'tgan. Bu ittifoq general-mayori Uilyam T. Sherman va konfederatsiya generali Jozef E. Jonston qo'shinlari o'rtasidagi so'nggi jang edi. General-mayor Oliver O. Xovard qo'mondonligi ostidagi Sherman qo'shinining o'ng qanoti Goldsboro tomon yurganida, general-mayor Genri V. Slokum qo'mondonligi ostidagi chap qanot Jonston armiyasining mustahkam o'rinish olgan kishilari bilan to'qnash keldi. Jangning birinchi kunida konfederatsiyalar XIV korpusga hujum qilib, ikkita diviziyani mag'lub etishdi, ammo Shermanning qolgan qo'shini o'z pozitsiyalarini muvaffaqiyatli himoya qildi. Ertasi kuni, Sherman jang maydoniga qo'shimcha kuchlarni yuborib, Jonstonning chekinishini kutganida, faqat kichik oraliq janglar sodir bo'ldi. Uchinchi kuni, to'qnashuvlar davom etar ekan, general-mayor Jozef A. Moverning bo'linmasi Konfederatsiyaning orqa qismiga yo'l bosib, hujumga o'tdi. Konfederatsiyalar hujumni qaytarishga muvaffaq bo'lishdi, chunki Sherman Mowerga o'z korpusi bilan bog'lanishni buyurdi. Jonston o'sha kechasi jang maydonini tark etishga qaror qildi. Ittifoqning ulkan kuchi va uning armiyasi jangda ko'rgan og'ir talofatlari natijasida Jonston bir oydan ko'proq vaqt o'tgach, Durham stantsiyasi yaqinidagi Bennett Pleysda Shermanga taslim bo'ldi. 9 aprelda general Robert E. Lining taslim bo'lishi bilan birga, Jonstonning taslim bo'lishi urushning samarali yakunini ko'rsatdi. [5;119b]

1865-yil 9-aprel kuni ertalab Virjiniya shtatining Appomattox okrugida bo'lib o'tgan Appomattox sud uyidagi jang Amerika fuqarolar urushining (1861-1865) so'nggi janglaridan biri edi. Bu Bosh Konfederatsiya generali Robert E. Li va uning Shimoliy Virjiniya armiyasining Amerika Qo'shma Shtatlari armiyasi qo'mondoni general Uliiss S. Grant boshchiligidagi Potomak Ittifoqi armiyasiga taslim bo'lishdan oldin yakuniy jangi edi. Li Sankt-Peterburg va Richmondni to'qqiz yarim oylik qamaldan so'ng Virjiniya shtatidagi Konfederatsiya poytaxti Richmondni tark etib, Shimoliy Karolinadagi qolgan Konfederatsiya kuchlari, Tennessi armiyasi qo'l ostidagi armiyaga qo'shilish umidida g'arbga chekindi. General Jozef E. Jonston. General Filipp Sheridan boshchiligidagi ittifoq piyoda va otliq qo'shinlari Virjiniya shtatining markaziy Appomattox sud uyi qishlog'ida Konfederatsiyalarning chekinishini ta'qib qilishdi va to'xtatdilar. Li Ittifoq kuchlarini butunlay engil qurollangan otliqlardan iborat deb hisoblab, o'zining old tomoniga o'tish uchun oxirgi hujumni boshladi. U otliq qo'shinlar ikkita federal piyoda askarlari tomonidan qo'llab-quvvatlanayotganini anglab etgach, uning keyingi chekinish yo'li bilan taslim bo'lishdan va endi qochishdan boshqa iloji qolmadi. Taslim bo'lish to'g'risidagi hujjatlarni imzolash 9 aprel kuni tushdan keyin Vilmer Maklinga tegishli

uyning zalida bo'lib o'tdi. 12 aprel kuni Konfederatsiya general-mayori Jon B. Gordon boshchiligida rasmiy parad va qurollarni tizish marosimi bo'lib o'tdi. federal brig.General Joshua Chamberlen Shimoliy Virjiniya armiyasining tarqatib yuborilishini uning qolgan 28 000 ga yaqin ofitser va askarlarini shartli ravishda ozod qilish bilan nishonladi, ular asosiy qurollarisiz uylariga qaytishlari mumkin, ammo erkaklar o'zlarining otlarini va zobitlarini o'zlarining yon qurollarini (qilich va to'pponcha) saqlab qolishlariga imkon berdilar.) va Virjiniyadagi urushni samarali tugatish. 1865-yil 14-aprelda AQShning 16-prezidenti Avraam Linkoln Vashingtondagi Ford teatrida “Bizning amerikalik amakivachemiz” spektaklini tomosha qilayotgan vaqtda taniqli aktyor Jon Uilks But tomonidan o'ldirildi. O'yinda Linkoln ertasi kuni soat 7:22 da teatr qarshisidagi Petersen uyida vafot etdi.U o'ldirilgan birinchi prezident bo'lib, uning dafn marosimi va dafn etilishi uzoq davom etgan milliy motam davriga to'g'ri keldi.Amerika fuqarolik urushining oxiriga yaqin sodir bo'lgan Linkolnning o'ldirilishi Butning federal hukumatning uchta eng muhim amaldorini yo'q qilish orqali Konfederatsiya ishini jonlantirish uchun mo'ljallangan kattaroq fitnaning bir qismi edi.Fitnachilar Lyuis Pauell va Devid Geroldga Davlat kotibi Uilyam X. Syuardni o'ldirish, Jorj Atzerodtga esa vitse-prezident Endryu Jonsonni o'ldirish topshirilgan edi.Linkolnning o'limidan so'ng, fitna barbod bo'ldi: Syuard faqat yaralandi va Jonsonning bo'lajak hujumchisi vitse-prezidentni o'ldirish o'rniga mast bo'ldi.Dramatik dastlabki qochishdan so'ng, But o'n ikki kunlik ta'qibning eng yuqori cho'qqisida o'ldirildi.Keyinchalik Pauell, Gerold, Atzerodt va Meri Surratt fitnadagi rollari uchun osilgan. Urush Janubni butunlay vayron qildi va janubning qanday qilib Ittifoqqa qayta qo'shilishi haqida jiddiy savollar tug'dirdi.Urush janubda mavjud bo'lgan ko'plab boyliklarni yo'q qildi.Konfederatsiya obligatsiyalariga to'plangan barcha investitsiyalar bekor qilindi;aksariyat banklar va temir yo'llar bankrot bo'lgan.Janubda bir kishi boshiga tushadigan daromad shimolnikiga nisbatan 40 foizdan kamroqqa tushdi, bu holat 20-asrgacha davom etdi.Ilgari sezilarli bo'lgan federal hukumatdagi janubiy ta'sir 20-asrning ikkinchi yarmigacha sezilarli darajada kamaydi.Qayta qurish urush paytida, 1863-yil 1-yanvardagi Emansipatsiya deklaratsiyasi bilan boshlandi va 1877-yilgacha davom etdi. U urushdan keyingi muammolarni hal qilishning bir qancha murakkab usullarini o'z ichiga oldi, ulardan eng muhimi uchta “Qayta qurish bo'yicha tuzatishlar” edi. Konstitutsiya: 13-noqonuniy qullik (1865), qullarga fuqarolikni kafolatlovchi 14-chi (1868) va 15-chi qullarga ovoz berish huquqini ta'minlovchi (1870).Fuqarolar urushi davridagi ko'plab texnologik yangiliklar 19-asr faniga katta ta'sir ko'rsatdi.Fuqarolar urushi "sanoat urushi" ning eng dastlabki misollaridan biri bo'lib, unda urushda harbiy ustunlikka erishish uchun texnologik kuch qo'llaniladi.Poyezd va telegraf kabi yangi ixtirolar otlar sayohat qilishning eng tezkor usuli hisoblangan bir paytda askarlar, materiallar va xabarlarini etkazib berdi.Aynan shu urushda razvedka sharlari ko'rinishidagi havo urushi ham birinchi marta qo'llanilgan.Dengiz urushi tarixida bug 'bilan ishlaydigan temir qoplamali harbiy kemalar

ishtirokidagi birinchi harakatni ko'rdi. Genri miltig'i, Spenser miltig'i, Colt aylanuvchi miltig'i, Triplett va Skott karbini va boshqalar kabi takrorlanuvchi o'qotar qurollar birinchi marta fuqarolar urushi davrida paydo bo'lgan; ular inqilobiy ixtiro bo'lib, tez orada urushda tumshuqli va bir martalik o'qotar qurollarni almashtiradi. Urushda, shuningdek, agar avtomati va Gatling avtomati kabi tez o'q otadigan qurollar va pulemyotlarning birinchi paydo bo'lishi ham kuzatildi. [6.54b]

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, AQSHda fuqarolar urishi o'zining shiddatliliigi, ziddiyatlarga boyligi hamda g'alaba bilan tugashi o'ziga xos o'rin kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. McPherson, James M. (1994). *What They Fought For 1861–1865*. Louisiana State University Press. p. 62.
2. Gallagher, Gary (February 21, 2011). *Remembering the Civil War (Speech)*. Sesquicentennial of the Start of the Civil War. Miller Center of Public Affairs UV: C-Span.
3. "Union Soldiers Condemn Slavery". SHEC: Resources for Teachers. The City University of New York Graduate Center.
4. Eskridge, Larry (January 29, 2011). "After 150 years, we still ask: Why 'this cruel war'?". *Canton Daily Ledger*. Canton, Illinois.
5. Weeks, William E. (2013). *The New Cambridge History of American Foreign Relations*. Cambridge; New York: Cambridge University Press

